

Ю.М. Кочубей

ДОСЛІДНИК ЗАХОДУ І СХОДУ: О.З. ДУН (1929–2001)

КРОТКО подамо біографічні дані. Народився Олександр Зіновійович Дун 1929 року в Харкові в родині службовця. Після закінчення неповної середньої школи вступив до Харківського технікуму політосвіти. Потяг до знань привів його до Харківського університету на російське відділення філологічного факультету, який Олександр закінчив з відзнакою 1951 року, після чого більше десяти років викладав російську й українську мови та літератури. Та він не замкнувся в щоденних турботах провінційного життя, а вступив до заочної аспірантури при кафедрі російської літератури Львівського університету. Можна хіба що уявити, як нелегко, працюючи в школі, – у відриві від бібліотек та архівів – готувати дисертаційне дослідження. Однак, долаючи всі перешкоди, у 1961 р. Олександр Дун захистив у Ленінградському педагогічному інституті ім. О.І. Герцена дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук на тему “Художня література і критика журналу “Жизнь””.

Через відомі причини місця в тодішній Українській РСР він знайти не міг, тому помандрував на Схід, у Таджикистан, де влаштувався викладачем на кафедрі російської і зарубіжної літератури Ленінабадського (тепер Худжандського) педагогічного інституту (нині державного університету). Тут О. Дун став доцентом, згодом професором, завідуючим кафедрою, заступником декана і навіть помічником ректора. Тобто зробив успішну науково-педагогічну кар’єру. Життєвий шлях закінчив у тому ж Худжанді 13 серпня 2001 року.¹

Просуваючись шаблями педагогічної кар’єри, Олександр Дун одночасно використовував кожну вільну хвилину, щоб зануритися у творчу та наукову роботу. Вів широку переписку по всьому СРСР, листувався з працівниками бібліотек та окремими фахівцями, здобуваючи такі необхідні, але недоступні у віддаленому від європейських центрів країни Ленінабаді відомості.

Творча енергія і наполегливість, дивовижна комунікабельність і душевна доброта робили чудеса: він знаходив те, що йому було потрібне, в Москві, в Україні, в США і т.д.

Творчий доробок Олександра Дуна значний: понад 500 різного роду публікацій. І це при тому, що в самому Ленінабаді (Худжанді) можливості для друку були вкрай обмежені. Всю його спадщину можна розділити на дві великі групи: перша – дослідження в галузі української літератури (меншою мірою російської). До другої групи можна віднести праці, присвячені українсько-таджицьким літературним зв’язкам. Звертався О. Дун і до тем з історії журналістики. Щодо української літератури, то його невеликі за обсягом, але солідно документовані праці стосувалися таких видатних особистостей, як Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, В. Винниченко, А. Кримський, К. Білиловський, П. Тичина, М. Рильський, В. Мисик, Т. Масенко, П. Воронько та ін.

Особливо заглибився він у творчість Лесі Українки. Встановивши зв’язки з сестрою великої поетеси Ізидорою, яка мешкала у США, зумів висвітлити ряд недосліджених моментів з біографії Лесі, “на кінчику пера”, як він писав, відкрив її листування з Феліксом Волховським, що знаходилося в Гуверівському центрі в Стенфорді. Такій проникливості і науковому аналізу міг би позаздрити будь-який детектив. До останніх днів життя О. Дун підтримував зв’язки з київськими друзями в науково-дослідних інститутах і редакціях (СіЧ, “Східний світ” та ін.).

Безперечно, видатне місце серед його сходознавчих праць займає видана 1972 року в Душанбе російською мовою книжка “Із історії літературних зв’язків таджицького та українського народів”.² Робота ця посправжньому піонерська: у ній вперше було зроблено спробу охопити весь масив даних про літературні взаємини двох народів і показати, звичайно, в дусі дозволеної тоді

ідеології, як вони зародилися і розвивалися за різних історичних обставин, починаючи з дореволюційних часів і закінчуючи сьогоденням, тобто початком 70-х рр. Велике значення має розділ “А.Ю. Кримський – пропагандист персько-таджицької літератури”. У ньому, посилаючись на періодичні галицькі видання кінця XIX ст. та архівні матеріали, О. Дун показує, який величезний внесок зробив майбутній академік А. Кримський у вивчення творчості класиків перської літератури й ознайомлення з нею українського суспільства. Висвітлюється і виняткова роль І. Франка у цій діяльності: він був натхненником А. Кримського і всіляко сприяв молодому вченому і перекладачеві у його бажанні познайомити українських читачів з перекладеними з оригіналу творами таких велетнів, як Фірдоусі, Гафіз, Сааді, Хайям. Детально пише він і про ті наукові та літературні обміни, які зав’язалися між Таджикистаном та Україною по лінії ВУНАС наприкінці 20-х – початку 30-х рр. XX ст.

Значну увагу приділив О.З. Дун і творчості таких відомих поетів, як Т. Масенко, Л. Первомайський, В. Мисик, І. Калянник, яка відображала їхнє захоплення таджицьким народом, його високою стародавньою культурою. Значне місце у книзі надається учневі А. Кримського Євгену Ребрику. Він вільно володів персько-таджицькою мовою і довгий час жив і працював у Ірані. Йому ми завдячуємо, насамперед, перекладам творів Садриддіна Айні, він є також автором змістовних передмов. Є. Ребрик залишився невідомим нашій науці, тому О.З. Дун мав намір написати для “Східного світу” розвідку про цю непересічну особистість. Дослідникові вдалося врятувати архів перекладача-іраніста, але де він тепер – невідомо. Ймовірно, доробок Є. Ребрика знаходиться серед матеріалів архіву самого Олександра Зіновійовича, переданого до Худжандського університету.

Детально пише він і про визначного поета Василя Мисика, який володів персько-таджицькою мовою і зробив багато перекладів на українську як великих класиків Сходу, так і сучасних поетів Таджикистану.³ Не забуває О.З. Дун відзначити у своїй праці і роботу таджицьких авторів над перекладами поезії та прози українських письменників.

Ця книга стала для нього не тільки підсумком попередніх досліджень, що

з’явилися у періодиці з 1965 року, а й підмурівком для подальшої наукової праці, яка органічно поєднувалася з популяризацією таджицької літератури в Україні й ознайомленням таджицьких учених і просто громадськості з українською літературою. В останні роки, вже після проголошення незалежності української держави, він організував у своєму університеті факультатив з вивчення рідної мови.⁴

Наукова діяльність О.З. Дуна мала два, тісно переплетені, напрями: у таджицькій пресі він публікував статті про українську літературу, а в українській – про таджицьку класику і сучасне письменство. Виходили вони українською, таджицькою і російською (в Таджикистані) мовами.

Почав він свою сходознавчу діяльність, що досить символічно, з іменем Агатангела Кримського. 1969 року О. Дун опублікував у журналі “Памир” рецензію на збірку А. Кримського “Поезії”, що з’явилася у Києві попереднього року.⁵ Цього ж року у провідному на той час московському літературознавчому журналі “Вопросы литературы” друкується компетентна рецензія на літературний портрет ученого і поета, написаний Олегом Бабишкіним.⁶ У київському “Радянському літературознавстві” дослідник Сходу (у співавторстві з В.П. Демидчиком) розповів про відзначення ювілею українського вченого в Таджикистані.⁷

Не міг не відгукнутися О.З. Дун на 130-річчя від дня народження А. Кримського: він опублікував змістовну статтю під заголовком “Подвиг вченого” в худжандській газеті “Сугд”.⁸ Крім того, вчений розгорнув активну діяльність з організації в Худжанді міжнародної наукової конференції, присвяченої цьому ювілеєві. Захід обіцяв стати дуже представницьким, серед запрошених мали бути представники ряду зарубіжних країн і, звичайно ж, науковці Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України. Та на заваді стали хвороба і смерть.

Особливо слід відзначити зусилля О.З. Дуна з вивчення доробку згаданого видатного перекладача Євгена Ребрика. На моє прохання сходознавець мав підготувати велику статтю про цього напівзабутого скромного працівника культури (писав у листі до мене “почав”), бо навіть

у харківській “Антології”, підготовленій А.П. Ковалевським, біля його прізвища стоїть неправильний ініціал. О. Дун зумів опублікувати про нього статті в газетах “Комсомолец Таджикистана” (1968)⁹ та “Комсомолец Полтавщини” (1969)¹⁰. Ще одна стаття про Є.Ф. Ребрика майже через чверть століття з’явилася у Харкові.¹¹

З не меншою увагою він ставився до ще одного закоханого у перську та таджицьку поезію митця – Василя Мисика (1907–1983), внесок якого у розширення обрії української культури на Схід не може бути перебільшеним. Олександр Зіновійович листувався з ним і всіляко сприяв популяризації його імені в Таджикистані, де поет провів молоді роки, вивчив мову фарсі і полюбив цей край. Худжандський учений опублікував статтю до 60-річчя поета, а також спогади про нього і фрагменти листування.¹² Дві статті О. Дун присвятив “Персіяньським мотивам” Кесаря Білиловського, які довго чекали на публікацію в Україні. Про Павла Тичину він опублікував два матеріали й організував у своєму інституті наукову конференцію, на якій виступив із доповіддю “П. Тичина і таджицька література”.¹³ Взагалі, Олександр Дун намагався використати будь-яку можливість для популяризації української культури серед таджицького народу. Так, 1984 року в інституті було організовано конференцію, присвячену 170-річчю від дня народження Тараса Шевченка, на якій Олександр Зіновійович виголосив доповідь “Шевченко і Таджикистан”.¹⁴ За участю української діаспори у цій країні у м. Чкаловську ним організовано наукову конференцію на честь 130-річчя від дня народження Лесі Українки. Тема його доповіді – “Мої лесезнавчі пошуки і знахідки”.

О.З. Дун слідкував за всім, що з’являлося в українській пресі і було пов’язано з Таджикистаном. Він прорецензував таджицькою і російською мовами книжку акад. І. Дзюби про життя і творчість класика нової таджицької літератури Садриддіна Айні¹⁵, а також цілий ряд статей, заголовки яких говорять самі за себе: “Памір в українській поезії”, “Ріка юності нашої. Таджикистан в поезії Платона Воронька”, “Худжанд в поезії Платона Воронька”, “Таджикистан в поезії Світлани Йовенко”, “Марко Вовчок цитує Сааді”, “Україна і

Схід” (рецензія на наш бібліографічний покажчик) та ін.

Так само невтомно він працював над створенням свого роду історії культурних зв’язків між двома народами, мріючи видати монографію “Українська культура в Таджикистані”.¹⁶ Для цього Олександр Дун здійснив велику дослідницьку роботу, працюючи з науковою і загальною періодикою, збираючи розпорошену на її сторінках інформацію.

У зв’язку з ювілеєм Абу Алі Ібн Сіні ним було опубліковано три матеріали про вивчення в Україні спадщини великого сина Сходу, якого знали під європеїзованим іменем Авіценна ще в середньовіччі. Серед них і розвідка “Абуалі ібн Сіно на Україні” у ювілейному збірнику “Абуалі ібн Сіно і його епоха. До 1000-річчя від дня народження”, що побачила світ у Душанбе 1980 року.¹⁷ Крім того, можна згадати названі роботи про С. Айні, статті “Поезія Джамі на Україні”¹⁸, “Шахнаме” Фірдоусі на землі Тараса Шевченка¹⁹, “Ходжі Камол в краї Тараса Шевченка”²⁰, “Рубаї Омара Хайяма в перекладах Євгена Ребрика”²¹, “Дві зустрічі в “Червоному тюльпані””²². На науковій конференції, присвяченій 960-й річниці від дня народження славнозвісного Омара Хайяма, український учений-сходознавець виступив з доповіддю “Поезія Хайяма в Україні”. Згодом в “Ленінабадській правді” з’явилася стаття “Рубаї Омара Хайяма в Україні”²⁴.

Він також опублікував дві статті про зв’язки відомого сучасного поета Мірзо Турсун-заде з українською літературою в місцевій пресі. Худжандська преса була для нього найдоступнішою трибуною, якою він щедро користувався для ознайомлення таджицького народу зі своєю Батьківщиною – Україною та її культурою.

Знайшов він і сліди забутої української газети під назвою “Червона Україна”, що вийшла в 1919 році в Самарканді під час громадянської війни в Російській імперії, неодноразово розповідав про цей факт на шпальтах різних видань.

Олександр Зіновійович був увесь час у пошуку, відкриваючи нові наукові факти, і це попри складні обставини життя, яке було досить важким, особливо в останні часи в охопленім братовбивчою війною Таджикистані. Дозволю собі процитувати

декілька рядків з його листа від 14 жовтня 2000 року до мене: “Між іншим, є у мене одна підготовлена, але поки не викінчена остаточно стаття “До творчої історії статті Луначарського “Тарас Шевченко”, де я наводжу маловідомі матеріали про виступ Луначарського в Парижі на вечорі Шевченка, про його полеміку з К. Чуковським з приводу Шевченка... І далі: “Щодо Кримського – розшукав у своїх паперах (ось коли згодилася моя “плюшкинская натура” – нічого не викидати) вельми цікаві матеріали про його московське побутування, становлення його українофільства, стеження поліції за його зв’язками з Україною, Галичиною. Багато є ще задумів, але часу вільного – майже нема. Треба працювати в кількох установах – для хлеба насущного...”²⁵. Виходили у нього матеріали

і про українсько-єврейські взаємозв’язки, в тому числі і в Ізраїлі.

Може склалася думка, що Олександр Зіновійович був таким собі кабінетним Bücherwurm’ом. Насправді він як завідуючий кафедрою ініціював багато різноманітних починань, йому було присвоєно почесне звання “Заслужений діяч науки Республіки Таджикистан”. Брав активну участь у громадському житті українців у Таджикистані: його обрали головою Товариства ім. Лесі Українки і заступником голови Української асоціації “Мрія” (Худжанд).

О.З. Дун присвятив своє життя україністиці, але, перебуваючи в далекій східній країні, не замкнувся в рамках свого фаху, а став активним промотором і учасником діалогу культур українського і таджицького народів.

ЛІТЕРАТУРА

¹ Див.: УЛЕ – т. 2. – К., 1990. – С. 126; Діба А. Олександрові Дуну. – 70 // Літературна Україна, 16 грудня 1999 р.; Некролог // “Нур ма’арифат” (Худжанд), 2001.

² Дун А.З. Из истории литературных связей таджикского и украинского народов. Душанбе: Ирфон, 1972.

³ Мисик В. Вибране. – Київ, 1958; Твори в двох томах. Київ, 1983; Схід і Захід. Київ, 1990.

⁴ Кушко Ю. Українознавець з Худжанда // Голос України, 10 серпня 1993 р.

⁵ На языке Кобзаря // Памир (Душанбе). 1969, № 3.

⁶ Агафангел Крымский – писатель и ученый // Вопросы литературы. Москва, 1969. № 5.

⁷ Радянське літературознавство, 1974, № 4.

⁸ Сугд (Худжанд), 2001.

⁹ Комсомолец Таджикистана, 16 октября 1968 г.

¹⁰ Комсомолец Полтавщины, 17 червня 1969 р.

¹¹ Вечерний Харьков, 4 мая 1994 г.

¹² Вечерний Харьков, 19 августа 1993 г.; Тирози чохон, 11 сентября 1996.

¹³ Ленинадская правда, 5 июня 1973 г.

¹⁴ Літературна Україна, 12 квітня 1984 р.

¹⁵ Садои шарк, 1988, № 4; це ж в “Ленінабадській правді”.

¹⁶ Кушко Ю. Українознавець з Худжанда, Голос України, 10 серпня 1993 р.

¹⁷ Абуали ибн Сино на Украине // Абуали ибн Сино и его эпоха. К 1000-летию со дня рождения. – Душанбе: Дониш, 1980. – С. 197–202; Наследие Абуали ибн Сино на Украине // Махорати педагоги, 16 мая 1979; Ленинадская правда, 17 апреля 1979 г.

¹⁸ Махорати педагоги, 17 ноября 1989.

¹⁹ Тирози чохон, 26 мая 1994.

²⁰ Хучанд. 1996, Шумарои чашнвор (Ювілейний номер, без №).

²¹ Эҳёи ачам. 1999, № 2.

²² Про повість Марії Романівської. Тирози чохон, 27 ноября 1993.

²³ Ленинадская правда, 18 ноября 2000 г.

²⁴ Ленинадская правда, 6 травня 1968 р. та 21 березня 1991 р.

²⁵ Лист в архіві автора.